

ՀԱՐՑԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ

Վ. ԱՆԱՆՅԱՆԻ «ՄԵՎԱՆԻ ԱՓԻՆ» ՎԵՊՈՒՄ

Ավետիսյան Գ. Հ.

Հարցական նախադասությունները արտահայտում են հարցում: Այս նախադասությունների առավել բնորոշ ու ընդհանուր հատկանիշը հարցական հնչերանգն է, հարցումը: Այդ առումով մեծ ու բազմաբնույթ է հարցական նախադասությունների ոճական արժեքը Վ. Անանյանի գեղարվեստական արձակում, այն նախ և առաջ պատկերավոր ու տպավորիչ է դարձնում ասելիքը, ազգային երանգավորում հաղորդում և՛ հեղինակի, և՛ կերպարների խոսքին, բացահայտում նրանցից յուրաքանչյուրին բնորոշ լեզվամտածողությունը: Աշխատանքը ներկայացնում է Վախթանգ Անանյանի «Սևանի ավին» ստեղծագործության մեջ հարցական նախադասությունների կիրառությանը, որը գեղարվեստորեն բացահայտում է հարազատ ժողովրդի հոգևոր ներաշխարհը, նրա ազգային բնավորությունը, հեղինակի վերաբերմունքը բնութագրվող երևույթների նկատմամբ: Գեղարվեստական ստեղծագործությունից խնամքով ընտրված բնագրային օրինակների նպատակային մեջբերումները բացահայտում են խոսքի ոճական յուրահատկությունը, ասելիքի տրամաբանությունը, զգացմունքն ու հուզականությունը: «Սևանի ավին» ստեղծագործության մեջ հեղինակը հարցական նախադասությունների միջոցով հմտորեն ձևավորում է պատկերավոր խոսք, հերոսների տրամադրություն ու հոգեվիճակ:

Շարահյուսական այս միջոցից օգտվելը առավել լիարժեք է ներկայացնում հեղինակի միտքը, հուզականությունը, զգացմունքը՝ պահպանելով հնչերանգային ամբողջությունը: Անհերքելի է, որ Վ. Անանյանի այս վեպում հարցական նախադասությունները ոչ միայն գեղարվեստական յուրօրինակ ոճ են հաղորդում, այլև ապահովում են մեծ գրողի խոսքի արտահայտչական երանգավորումը:

Հարցական նախադասությունների կիրառությունը վիպական և խոսքային տարբեր իրադրություններում, դրանց տեղին գործածությունն ու իմացությունը անհրաժեշտություն է, քանի որ նպաստում է սովորողների լեզվամտածողության զարգացմանը, գեղեցիկ ու գրավիչ խոսք կառուցելու հմտությանը:

Բանալի բառեր. հարցական նախադասություն, գեղարվեստական խոսք, արտահայտչականություն, լեզվական ոճ, հարցական հնչերանգ, հեղինակային վարպետություն:

Ներածություն: Ինչպես գիտենք, հարցական նախադասությունների միջոցով խոսողը ցանկանում է խոսակցից որևէ բան իմանալ: Հարցական նախադասություններն իրենց արտահայտած իմաստներով տարաբնույթ են, և դրանցից յուրաքանչյուրը խոսքի մեջ ունի ոճական յուրահատուկ երանգավորում: Հարցական նախադասությունները ըստ հարցման նպատակի և արտահայտած իմաստի լինում են երեք տեսակ՝ **հավաստիական կամ բուն հարցական, լրացական և ճարտասանական կամ հոետորական:**

Վախթանգ Անանյանը «Սևանի ափին» վեպում հարցական նախադասությունների տեսակների կիրառման միջոցով բացահայտում է դրանց դրսևորման արտահայտչական արժեքը, դերն ու նշանակությունը, ապահովում խոսքի հուզաարտահայտչական երանգավորումը:

Վ. Անանյանը հայ գրականության մեջ ստեղծեց հայ արձակի մնայուն արժեքներ: «Սևանի ափին» վեպում բնանկարիչ գրողը ընթերցողի առջև բացում է մի նոր կախարհանքների աշխարհ, հրաշքների մի նոր գանձարան, որով գերում է ցանկացած տարիքի ընթերցողի:

«Սևանի ափին» ստեղծագործության մեջ հարցական նախադասությունների և դրանց տեսակների լեզվաոճական կիրառությունները շատ են, որոնց միջոցով բացահայտում ենք ժողովրդական պատկերավոր մտածողությունը, կերպարների հուզմունքն ու հետաքրքրասիրության փոխանցումը ընթերցողներին: Վ. Անանյանի ստեղծագործության մեջ հարցական նախադասությունների միջոցով առանձնակի ընդգծվում է խոսողի վերաբերմունքը իրականության նկատմամբ: Նախադասությունների հնչերանգային տիպերի ձևավորման մեջ էական դեր են կատարում նախադասության արտասանական առանձնահատկությունները: Դրանք առավելապես պայմա-

նավորված են խոսողի հաղորդակցական նպատակադրումներով, ինչպես նաև լեզվական այլ գործոններով:

Մ. Աբեղյանը խոսքերի տեսակները քննելիս անդրադառնում է նախադասության հաղորդակցական-հնչերանգային տիպերին՝ առանձնացնելով խոսքի (նախադասության) չորս տեսակ: Համապատասխան հնչերանգի օգնությամբ խոսողը կարող է ներկայացնել իրողությունը, փաստը, դեպքը կամ արտահայտել իր վերաբերմունքը կատարվող գործողության նկատմամբ: Ըստ որում՝ խոսքի եղանակավորումը կատարվում է ոչ միայն հնչերանգի միջոցով, այլև բայի խոնարհման եղանակներով, առանձին երանգավորում ունեցող բառերի, ձայնարկությունների, եղանակավորող բառերի միջոցով [1, էջ 456]:

Ամեն մի պատմողական նախադասություն կարելի է վերածել հարցական նախադասության մի քանի միջոցներով: Այդ միջոցներն են հարցական հնչերանգը, որը այս կարգի նախադասությունների էական հատկանիշն է, հարցական նախադասություններում դերանունների, մակբայների կիրառությունը, որոնք մեծ մասամբ իրենց վրա են կրում հարցման հնչերանգը, մասամբ նաև շարադասությունը [2, էջ 118]: Հարցական հնչերանգը որոշ կառույցներում դառնում է ոճական հնարանք և արտահայտում ոճական որոշակի երանգավորում:

Հարցական նախադասություններում հարցական հնչերանգը համընկնում է տրամաբանական շեշտի հետ և դրվում է նախադասության ցանկացած անդամի (ինչպես նաև ոչ անդամի) վրա: Հարցական նախադասություններում հնչերանգը բարձրանում է հարցում արտահայտող բառի վրա և աստիճանաբար իջնում է [1, էջ 41]: Ըստ հարցման տակ ընկնող բառի՝ շարադասության էլեկտրումները փոխվում են: Եթե հարցական արտաբերության տակ գտնվող բառը շարադասվում է նախադասության սկզբում, ապա արտաբերությունը իջնում է. օրինակ՝ **«Գնա՞նք,-շշուկով ասաց Գրիգորը»** [4, էջ 73]:

Երբ հարցական արտաբերություն կրող բառը գտնվում է նախադասության միջին մասում, ապա ամբողջ նախադասության արտաբերությունը բարձրացող-իջնող է: Օրինակ՝ **«-Երևի սրա արմատների վրա է կանգնած մնում ամբողջ կղզին, չէ՞ որ եղեգնի արմատները լճի հատակին չեն հասնում, գույնից երևում է, որ այստեղ ջուրը խորն է,-մտածկոտ ասաց Արմենը»** [4, էջ 55]: Իսկ եթե հարցականի տակ գտնվող բառը նախադասության վերջում է, ապա ամբողջ նախադասությունը հնչում է բարձրացող արտաբերությամբ. օրինակ՝

«-Քո քավոր Մուքելի հոգու խաթեր մի բաղ սպանիր, ի՞նչ կլինի» [4, էջ 28]: Հարցական հնչերանգով կարող են արտաբերվել բոլոր նախադասությունները, ըստ որում՝ խոսողը կարող է հարցական հնչերանգով արտաբերել ցանկացած բառը: Այսպես՝ «**Հեզ հարսների նման իրենց երկար թարթիչները խոնարհել էին նարգիզները**» [4, էջ 148]: Այս պատմողական նախադասությունը հեշտությամբ կարելի է դարձնել հարցական՝ հարցումը վերագրելով ցանկացած անդամի: Օրինակ՝ «**Հեզ հարսների նման էին իրենց երկար թարթիչները խոնարհել նարգիզները**» (թե՛ ուրիշի): «**Հեզ հարսների նման իրենց թարթիչները խոնարհել էին նարգիզները**» (թե՛ չէին խոնարհել): «**Հեզ հարսների նման իրենց թարթիչները խոնարհել էին նարգիզները**»:

Նկատելի է, որ հարցական հնչերանգը սերտորեն կապված է օժանդակ բայի հետ: Նայած թե խոսողը որ բառն է ուզում հարցականով արտաբերել, նրանից հետո էլ դնում է օժանդակ բայը: Եթե հարցական նախադասության մեջ կա **թե** շաղկապ, հարցման նշանը դրվում է **թե**-ից առաջ եղած բառի վրա, **թե**-ին հաջորդող բառի վրա հարցական նշան չի դրվում. այն դրվում է **թե** շաղկապի վրա: Օրինակ՝ «**Ապարատի շխկոցի՞ց, թե՛ նրանից, որ մարդիկ համառորեն չէին հեռանում իր մոտից, բաղը ստիպված թռավ**» [4, էջ 54]:

Վեպում հարցական նախադասությունները հաճախ ձևավորվում են հարցական դերանուններով, շաղկապներով, մակբայներով, ինչպես նաև վերաբերականներով, որոնց մեծ մասը հարցական նախադասությանը հաղորդում է կասկած, զիջականություն, անվստահություն [4, էջ 15]. օրինակ՝ «**Մի՞ թե իսկապես ընկղմվում է**» [4, էջ 68]: «**-Չլինի՞ թե պապի ասած սպիտակ գոմեշը...- արտասանեց Գրիգորը և նրա ձայնը դողաց**» [4, էջ 69]:

Հեղինակը հարցական նախադասություններ ձևավորում է հարցական դերանուններով ու մակբայներով, որոնք հիմնականում հարցական արտաբերությունն իրենց վրա են կրում, այդպիսի հարցական բառեր են *ույ, ինչ, ինչպես, ոնց, որքան, երբ, ուր, որտեղից, ինչու, ինչի համար* և այլն [3, էջ 16]:

Օրինակ՝ «**Որ թները խուզենք՝ ո՞նց կթոչեն,- իր հերթին հարցրեց աղջիկը և տղաներին նայեց այնպիսի հայացքով, որ կարծես ասում էր՝ «Ի՞նչ ուշ են գլխի ընկնում այս տղաները**» [4, էջ 34]: «**-Իսկ ո՞նց որոշենք, ո՞րն է թարմ, ո՞րը հին,- հարցրեց Կամոն**» [4, էջ 52]: «**-Ու՞ր է, սպասեք նկարեմ,- նրանց մոտենալով հարցրեց Արմենը**» [4, էջ 54]: Հաճախ այս հարցական բառերը ենթակայի հետ մի հնչերանգային ամբողջություն են

կազմում և շարադասվում են ենթակայից հետո, օրինակ՝ « -Մենք ի՞նչ է, իրավունք չունենք խոսելու» [2, էջ 122]:

Ի՞նչ հարցական դերանվանը հաճախ նախորդում է այս (էս), այդ (եդ), այն (են) ցուցական դերանուններից մեկնումեկը. օրինակ՝

«-Արմեն ջան, էս ի՞նչ օյին բերիք իմ գլխին,- սկսեց մեղմությամբ նախատել նա» [4, էջ 179]:

«-Էդ ինչի՞ եք կոլխոզի խոտհարքը քանդում, ախր ափսոս է...» [4, էջ 180]: Չէ՞ հարցական բառը գործածվում է նախադասության վերջում և արտահայտում է հավաստիություն. օրինակ՝ «-Ու՛հ, ջրջուն է՛լ էս սպանել, Ասատուր քեռի, ի՞նչ լավ մորթի ունի, երևի պառավի վիզն էս գցելու, չէ՞» [4, էջ 28]: **Որ** դերանունը առանց որևէ հարցական հնչերանգի գործածվում է հարցական նախադասության վերջում՝ երբեմն արտահայտելով խոսողի ժխտողական ու արհամարհական վերաբերմունքը գործողության և առարկայի նկատմամբ [4, էջ 122]: Այդպիսի նախադասությունները առանձնապես ձևավորվում են **ի՞նչ** հարցական դերանունով: Հարցական նախադասությունների ստորոգյալները արտահայտվում են բայի տարբեր եղանակներով, բացառություն է կազմում բայի հրամայական եղանակը:

Մահմանականով- Իսկ դրանով մենք ձկներին չե՞նք զրկում սերունդ տալու հնարավորությունից [4, էջ 20]:

Ենթադրականով- Բայց փոքրիկներին բաց կթողնենք, չէ՞, պապի՛ դարձավ նրան Արմենը [4, էջ 15]:

Հարկադրականով - Չէ՛, երեխեք, ձեռքի թոռով մենք ինչքա՞ն ձուկ պիտի բռնենք, որ էնքան վար անողներին կշտացնենք [4, էջ 14]:

Ընդհանրականով- Մայր ձկներն իրենց ապագա ձագերին ինչպե՞ս հանձնեն այդ կործանարար ալիքները [4, էջ 20]:

Մովորաբար հրամայական եղանակով հարցում չի արտահայտվում, սակայն երբեմն այն իր վրա կրում է հարցում, երբ խոսողը ցանկանում է որևէ պատճառով հարց տալ խոսակցին, «Նա ասաց՝ գնա՞»: Մա, ըստ էության, ինքնանվանողական գործառնություն գործածության դեպք է: Խոսողը հարցադրումը կատարում է մի քանի նպատակներով՝ մի դեպքում ցանկանում է իմանալ իրեն ոչ հայտնի անձի, իրի, իրադարձության մասին, մյուս դեպքում խոսողը ցանկանում է հարցադրումով ունկնդիրների ուշադրությունը բևեռել ինչ-որ անձի, դեպքի, երևույթի կամ ինչ-որ բանի վրա, որը հայտնի է ունկնդիրներին, մի երրորդ դեպքում հարցական նախադասություններով ցանկություն, հեզմանք, արհամարհանք, հորդոր, հանդիմանություն, ինչպես նաև

խնդրանք է արտահայտվում: Հարցադրման այս տարբեր իմաստներով էլ հարցական նախադասությունները կարելի է բաժանել 3 կարգի՝ **բուն կամ հավաստիական հարցում, հռետորական կամ ճարտասանական հարցում և լրացական հարցում** [5, էջ 43]:

Լեզվաբան Վ. Առաքելյանը իր աշխատության մեջ առանձնացնում է հավաստիական, հորդորական-ճարտասանական տեսակներ [6, էջ 139], Լ. Եզեկյանը՝ բուն հարցական, լրացական, ճարտասանական [8, էջ 323], իսկ Խ. Բաղիկյանը՝ բուն հաստատական, լրացական, հռետորական-ճարտասանական հարցում [7, էջ 25]: Ընդհանրացնելով եղած կարծիքները և ելնելով մեր ձեռքի տակ եղած լեզվական նյութի տվյալներից՝ կարելի է պնդել, որ ժամանակակից հայերենում առանձնանում է հարցական նախադասության կառուցվածքային *երեք տիպ*. 1) նախադասություններ, որոնք կառուցվածքով համընկնում են պատմողականին, բայց արտաբերվում են հարցական հնչերանգով, «**Ռուբս եկա՞ն ջրից**» [4, էջ 377], 2) նախադասություններ, որոնց մեջ կան հարցական վերաբերականներ, «**Մի՞ թե իրոք խեղդվում է**» [4, էջ 69], 3) նախադասություններ, որոնց մեջ կան հարցական դերանուններ, «**Ի՞նչ կասի այն աղջիկը**» [4, էջ 68], «**Ո՞վ է տեսել վայրի թռչունների ֆերմա,-մեջ մտավ Գրիգորը**» [4, էջ 40]:

Այս նախադասություններն ունեն կառուցվածքային առանձնահատկություն. եթե դրանց մեջ կա օժանդակ բայով արտահայտված պարզ ստորոգյալ, ապա օժանդակ բայը անպայման տեղափոխվում է հարցական դերանունից կամ նրա բառախմբից հետո «**Ո՞վ է արդյոք նկատել**» [4, էջ 354]: Սակայն բաղադրյալ ստորոգյալի դեպքում այս փոփոխությունը չի կատարվում. «**Մի՞ թե հատակն էր դա**» [4, էջ 64]:

Հարցական նախադասություններում գործածվող վերաբերականներն ու հարցահարաբերական դերանունները մեծ մասամբ դրվում են նախադասության սկզբում: Սակայն սա պարտադիր կանոն չէ:

Եզրակացություն: Այսպիսով՝ «Սևանի ափին» ստեղծագործության մեջ հարցական նախադասությունների հաճախակի կիրառումը հերոսների խոսքում նպաստում է կերպարների տիպականացմանը: Հարցադրումների շնորհիվ հեղինակի և հերոսների խոսքը աչքի է ընկնում հուզական հարստությամբ և պատկերավորությամբ:

Նկարագրվող դեպքերն ու իրադարձությունները, կերպարներն ու անունները, որոնք շունչ են հաղորդում վեպին, հարցադրումների միջոցով բացահայտում են հույզերի և զգացմունքների այն

նրբերանգները, որոնք արտահայտվում են նկարագրությունների և վերապրումների միջոցով:

Վ. Անանյանն իր վեպում բավականին հաճախ ու հմտորեն է կիրառում հարցական նախադասության մի հետաքրքիր ձև, երբ համապատասխան հնչերանգի օգնությամբ կերպարները կարողանում են ներկայացնել իրողությունը, փաստը, դեպքը կամ արտահայտել իրենց վերաբերմունքը կատարվող գործողության նկատմամբ:

Վ. Անանյանի կիրառած հարցական նախադասությունները իրենց հետ բերում են ոչ միայն նոր իմաստ, պատկերավորություն, այլև հերոսների տրամադրությունն ու հոգեվիճակը ընթերցողներին փոխանցելու հմտություն:

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОПРОСИТЕЛЬНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В РОМАНЕ В. АНАНЯНА "НА БЕРЕГУ СЕВАНА"

Аветисян Г. О.

Вопросительные предложения выражают вопрос. Наиболее характерной и распространенной характеристикой этих предложений является вопросительный тон, запрос. В этом смысле стилистическое значение вопросительных предложений велико и разнообразно в художественной речи Ананяна, что прежде всего, делает речь яркой и впечатляющей, придает национальный колорит речи как автора, так и персонажей, раскрывает характерное для каждого из них языковое мышление. В работе представлено использование вопросительных предложений в произведении В. Ананяна «На берегу Севана», в котором художественно раскрывается духовный внутренний мир родного народа, его национальный характер, отношение автора к характеризваемым явлениям. Прицельное цитирование тщательно подобранных актуальных оригинальных примеров из литературного произведения раскрывает стилистическое своеобразие речи, логику сказанного, чувство и эмоциональность. В произведении «На берегу Севана» автор искусно формирует образную речь, настроение и душевное состояние героев через вопросительные предложения. Использование этих синтаксических средств более полно представляет авторскую мысль, эмоцию, чувство, сохраняя тональную целостность. Бесспорно, что в этом романе В. Ананяна вопросительные предложения не только передают неповторимый художественный стиль, но будучи построенными с

исключительным мастерством, обеспечивают эмоциональную окраску речи великого писателя.

Употребление вопросительных предложений в различных словесных ситуациях, их уместное употребление является необходимостью, так как способствует развитию языкового мышления учащихся, навыка построения красивой и привлекательной речи.

Ключевые слова: вопросительное предложение, художественная речь, выразительность, языковой стиль, вопросительный тон, авторское мастерство.

THE USE OF INTERROGATIVE SENTENCES IN V. ANANYAN'S NOVEL "ON THE SHORE OF SEVAN"

Avetisyan G. H.

Interrogative sentences express a question. The most typical and common characteristic of these sentences is the interrogative tone, the inquiry. In that sense, the stylistic value of interrogative sentences is large and varied. In Ananyan's artistic speech, first of all, it makes the speech vivid and impressive, gives a national color to the speech of both the author and the characters, reveals the linguistic thinking characteristic of each of them. The work presents the use of interrogative sentences in V. Ananyan's work "On the Shore of Sevan", which artistically reveals the spiritual inner world of the native people, its national character, the author's attitude towards the characterized phenomena. Targeted quotations of carefully selected relevant original examples from the literary work reveal the stylistic uniqueness of the speech, the logic of what is being said, the feeling and emotionality. In the work "On the Shore of Sevan" the author skillfully creates a figurative speech, mood and state of mind of the characters through interrogative sentences. The use of these syntactic means more fully represents the author's thought, emotion, feeling, preserving the tonal integrity. It is undeniable that in the mentioned novel the interrogative sentences not only convey a unique artistic style, which are constructed with exceptional skill, but also provide the emotional coloring of the great writer's speech.

The use of interrogative sentences in various epic and verbal situations, their appropriate use and knowledge is a necessity, as it contributes to the development of students' language thinking, the skill of constructing beautiful and attractive speech.

Keywords: interrogative sentence, artistic speech, expressiveness, language style, interrogative tone, authorship.

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Աբեղյան Մ. Հայոց լեզվի տեսություն: Երկեր Զ: Երևան: ՀՍՍՀ ԳԱ հր.: 1974: 859 էջ:
2. Աբրահամյան Ս., Առաքելյան Վ., Քոսյան Վ. Հայոց լեզու 2-րդ մաս: Շարահյուսություն: Երևան: «Լույս»: 1975: 478 էջ:
3. Աբրահամյան Ս. Ժամանակակից հայերենի շարահյուսության մի քանի հարցեր: Երևան: Հայկ. ՍՍՌ ԳԱ հրատ.: 1962:169 էջ:
4. Անանյան Վ. Սևանի ափին: Երևան: «Արևիկ»: 1987: 504 էջ:
5. Ավետիսյան Կ. Նախադասության հաղորդակցական-հնչերանգային տիպերի կառուցվածքային և իմաստային առանձնահատկությունները ժամանակակից հայերենում: Հոդված: Երևան: «Տաթև» գիտակրթական համալիր: 2009: 162 էջ:
6. Առաքելյան Վ. Հայերենի շարահյուսություն: Երևան: ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ.: 1958: 240 էջ:
7. Բաղիկյան Խ. Ժամանակակից հայոց լեզվի շարահյուսություն: Երևան: ԵՊՀ հր.: 2008: 364 էջ:
8. Եզեկյան Լ. Հայոց լեզվի ոճագիտություն: Երևան: ԵՊՀ հր.: 2007: 370 էջ:

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Ավետիսյան Գ. Հ. – մանկավարժական գիտությունների թեկնածու

Շիրակի պետական համալսարան

Էլ. փոստ gayaneavetisyan2@gmail.com

Ստացվել է խմբագրություն՝ 18.01.2023

Գրախոսվել է՝ 12.07.2023